

MAREK BIAŁOKUR

ORCID 0000-0002-8475-033X

KAROLINA BIEDKA

ORCID 0000-0002-4836-3383

Uniwersytet Opolski

DARIUSZ GOŁĘBIEWSKI

ORCID 0000-0001-6064-4092

*Publiczne Liceum Ogólnokształcące nr V w Opolu
Uniwersytet Opolski*

WYBORY CZERWCOWE 1989 ROKU WE WSPÓŁCZESNYCH PODRĘCZNIKACH DO NAUCZANIA HISTORII W SZKOLE PODSTAWOWEJ

ABSTRACT. Białokur Marek, Biedka Karolina, Gołębiowski Dariusz, *Wybory czerwcowe 1989 roku we współczesnych podręcznikach do nauczania historii w szkole podstawowej* [The Elections of June 1989 in Contemporary History Textbooks for Primary Schools]. *Studia Edukacyjne* no. 72, 2024, Poznań 2024, pp. 69-82. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 31.01.2024. Accepted: 11.02.2024. DOI: 10.14746/se.2024.72.5

The aim of the article is to analyse how the first partially free parliamentary elections held in the People's Republic of Poland on 4 June 1989 are presented in primary school history textbooks today. The June elections were the first ones in Central and Eastern Europe won by the anti-communist opposition. This took place before the fall of the Berlin Wall. Influenced by the ongoing discussions about whether 4 June should be recognized as a national holiday, we decided to investigate how young people learn about these events. Textbooks are a major research material because they are still the most widely used medium in the educational process and often the only source of students' knowledge of history. We analyzed all textbooks currently approved by the Ministry of National Education for use in schools for grade 8 of primary school.

Key words: history textbooks, history education, 4 June 1989, textbook analysis

Wstęp

4 czerwca 1989 roku stanowi datę jednego z ważniejszych wydarzeń w najnowszej historii Polski. Tego dnia przeprowadzono pierwsze częściowo wolne wybory parlamentarne, które stały się kamieniem milowym na drodze do transformacji ustrojowej. Wybory te były efektem porozumień Okrągłego Stołu, a ich wynik przyniósł nadzieję na odzyskanie przez Polskę pełnej suwerenności. Zapoczątkowały proces politycznych przemian, który rozlał się na inne kraje tak zwanego bloku wschodniego. Nic więc dziwnego, że szybko stały się symbolem triumfu demokracji i początku upadku reżimu komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej. Pomimo rozbieżnych ocen tych wydarzeń, rok 1989 możemy wskazywać jako przełomowy moment w historii Polski. Stanowi on więc kluczowy element naszej zbiorowej pamięci. Uważamy, że jest również istotnym punktem odniesienia w edukacji historycznej młodego pokolenia.

Na wstępie należy zaznaczyć, że podręczniki szkolne pomimo szybkiego i wszechobecnego rozwoju technologicznego nadal stanowią główne źródło uczniowskiej wiedzy historycznej. Są jednymi z najstarszych środków dydaktycznych, za sprawą których uczniowie zdobywają i utrwalają wiedzę. Pomimo swej już wiekowej tradycji, podręczniki wciąż są najczęściej wykorzystywanym środkiem w procesie edukacyjnym (Chorąży, Konieczka-Śliwińska, Roszak, 2008, s. 162). Od lat obserwujemy próby modernizacji tego medium edukacyjnego, co stanowi odpowiedź na przemiany pokoleniowe i związane z nimi możliwości oraz potrzeby uczniów. Oczywiście, mogą oni korzystać również z rozlicznych źródeł dodatkowych i pozaszkolnych, bowiem docieranie do pożądaných przez nas informacji nigdy nie było tak łatwe jak obecnie. Niemniej jednak, warto podkreślić, że nadal to właśnie podręczniki szkolne dostarczają młodym ludziom w sposób uporządkowany i zweryfikowany podstawową wiedzę o historii. Jako media edukacyjne powinny wpływać tym samym na sposób rozumienia przez uczniów procesów dziejowych, kształtować postawy, systemy wartości, a w konsekwencji pomagać zrozumieć otaczający świat. Analiza podręcznikowych narracji o przeszłości, czyli tekstu autorskiego, ale także całej obudowy dydaktycznej – elementów pozatekstowych, takich jak środki ikonograficzne i symboliczne, dodatkowe teksty źródłowe, ćwiczenia i pytania kontrolne, może przynieść zatem istotne korzyści w badaniach nad dydaktyką historii, a szerzej – również nad świadomością historyczną młodzieży. Kształtowanie świadomości historycznej uczniów powinno być, obok przekazywania faktów oraz tłumaczenia złożoności procesów społecznych i politycznych, jednym z głównych celów przyświecających autorom podręczników szkolnych podczas ich opracowywania.

O tym, jak ważne są badania nad omawianym środkiem dydaktycznym wiedzą nasi zachodni sąsiedzi, którzy w Instytucie Leibniza do Badań nad Mediami Edukacyjnymi (Instytut Georga Eckerta) w Brunshwiku gromadzą, udostępniają i analizują podręczniki szkolne. W Polsce natomiast od 2023 roku w strukturach Instytutu Śląskiego działa Pracownia Badań nad Podręcznikami Historii (Białokur, Biedka, Gołębiowski, 2023), której członkami są autorzy niniejszego artykułu. W związku z przypadającą w tym roku 35. rocznicą wyborów czerwcowych postanowiliśmy przyjrzeć się bliżej, w jaki sposób przedstawiane są one we współczesnych podręcznikach szkolnych. Interesowało nas, jak różne podręczniki ukazują tło polityczne i społeczne tego wydarzenia, jakie postacie i fakty są eksponowane oraz z jakich metod dydaktycznych przy opracowywaniu treści najchętniej korzystają autorzy podręczników. Przeprowadziliśmy analizy podręczników do szkoły podstawowej oraz ponadpodstawowej, postanowiliśmy jednak ująć je w trzech osobnych artykułach ze względu na ilość materiału. Przy opracowywaniu materiału posłużyliśmy się dwiema głównymi metodami – metodą porównawczą, w celu wykazania różnic i analogii pomiędzy podręcznikami oraz metodą filologiczną, inaczej zwaną językową.

Wybory czerwcowe w podręcznikach

W szkole podstawowej zagadnienia związane z narodzinami III RP zaplanowano dla ostatniej klasy, czyli ósmej. Według celów postawionych w obowiązującej podstawie programowej, uczeń powinien, oprócz znajomości kluczowych przemian ustrojowych, które zaszły w latach 1989-1997, potrafić wyjaśnić przyczyny zawarcia porozumienia „okrągłego stołu”, przedstawić głównych uczestników obrad oraz opisać postanowienia, które podczas nich zapadły. Nie pojawia się natomiast zapis *stricte* o wyborach czerwcowych (DzU z 2017 r., poz. 356). W analizowanych podręcznikach przyjętych do użytku szkolnego zagadnienia te zostały przedstawione w sposób zbliżony i przystosowany dla grupy wiekowej odbiorców.

Na potrzeby niniejszego artykułu sięgnęliśmy do wszystkich aktualnie dopuszczonych do użytku szkolnego podręczników dla klasy 8. szkoły podstawowej. Przeanalizowaliśmy sześć pozycji, które ukazały się nakładem następujących wydawnictw: Nowa Era, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Grupa MAC oraz Wydawnictwo WIKING.

Temat wyborów czerwcowych w podręcznikach dla klasy 8. szkoły podstawowej został przedstawiony z różnym stopniem nasycenia szczegółami. Pojawia się w trzech przypadkach w rozdziałach, których tytuły odnoszą się

do upadku PRL i/lub narodzin III RP (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, ss. 204-208; Małkowski, 2018, ss. 200-206; Śniegocki, Zielińska, 2021, ss. 198-203). W podręczniku wydawnictwa WIKING, autorstwa Małgorzaty Jastrzębskiej i Jarosława Żurawskiego, wybory otwierają przedostatni w tym tomie temat – *III Rzeczpospolita* (Jastrzębska, Żurawski, 2018, s. 195). Tylko w jednym z omawianych podręczników wybory czerwcowe znalazły się w rozdziale zatytułowanym „Okrągły Stół” (Ciechanowski, Lasociński, 2021, ss. 216-223). Natomiast, w podręczniku „Europa. Nasza historia/Europa – Unsere Geschichte”¹, będącym owocem działań Wspólnej Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej, informacje o tychże wyborach weszły w skład bardziej przekrojowego rozdziału – *Przemiany zaczęły się w Polsce: od „Solidarności” do jesieni narodów* (Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, ss. 126-135). Należy dodać, że autorzy podręcznika Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych – Wojciech Kalwat, Piotr Szlanta i Andrzej Zawistowski zdecydowali się na umieszczenie zdjęcia przedstawiającego obrady Okrągłego Stołu na stronie tytułowej rozpoczynającej nowy dział: *Polska i świat na przełomie XX i XXI wieku*, co świadczy o chęci uwypuklenia rangi tego wydarzenia (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 199).

Punktem wyjścia do rozważań na temat wyborów czerwcowych we wszystkich omawianych podręcznikach jest trudna sytuacja polityczno-gospodarcza PRL drugiej połowy lat osiemdziesiątych. Po fali strajków w 1988 roku komunistyczne władze zaproponowały przedstawicielom „Solidarności”, skupionym wokół osoby Lecha Wałęsy, obrady przy Okrągłym Stole. Najszerzej kwestia ta opisana została w podręczniku Grupy MAC (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 217) oraz Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego (Małkowski, 2018, ss. 200-201). Autorzy podręcznika Grupy MAC, czyli Szymon Ciechanowski oraz Dawid Lasociński, wspomnieli nie tylko o „roboczych” spotkaniach już w 1988 roku, mających na celu przygotowanie obrad Okrągłego Stołu, ale również o debacie telewizyjnej pomiędzy Lechem Wałęsą a przewodniczącym związków zawodowych kontrolowanych przez władzę – Alfredem Miodowiczem, którą zdecydowanie wygrał lider „Solidarności”. Zwrócono uwagę, że od tej pory władza komunistyczna, chociaż na fali reform rynkowych premiera Mieczysława Rakowskiego, planowała jednak nie podejmować rozmów z opozycją, nie mogła pozwolić sobie na ignorowanie „Solidarności”. Co więcej, w podręczniku tym zamieszczono tabelę, w której zestawiono niejednoznaczne poglądy członków PZPR oraz opozycji odnośnie planowanego kompromi-

¹ Podręcznik ten w Polsce został wydany przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, jednak ze względu na to, że w artykule analizujemy również inny podręcznik tegoż wydawnictwa, będziemy w tym przypadku posługiwać się bezpośrednio nazwą podręcznika – *Europa. Nasza historia*.

su. Uwzględniono zarówno zwolenników, jak i przeciwników porozumienia, wymieniając ich nazwiska, a także ogólny pogląd na sprawę poszczególnych stron (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 217). Wrócono do tego problemu ponownie w materiale na końcu rozdziału, czyli wykraczającym poza podstawę programową, co może ułatwić uczniom zrozumienie niejednoznacznych postaw polskiego społeczeństwa wobec obrad Okrągłego Stołu. Autorzy wyjaśnili, dlaczego wśród obywateli polskich pojawiały się nieprzychylnie opinie co do podjętego kompromisu, zwracają uwagę między innymi na kwestię prywatyzowania majątku państwowego przez członków partii i utrzymanie przez nich wpływów zarówno w polityce jak i gospodarce. Ponadto, zamieszczono fragmenty dwóch przeciwstawnych opinii o Okrągłym Stole, sformułowanych z perspektywy czasu, już w XXI wieku. Pierwszy pochodzi z artykułu Adama Michnika, w którym tłumaczy on konieczność podjęcia rozmów z komunistami w 1989 roku, drugi zaś stanowi wypowiedź Kornela Morawieckiego, stawiającego konkretne zarzuty pod adresem zawartej ugody. Jako materiał dodatkowy zamieszczono również zestawienie wyników dwóch sondaży przeprowadzonych przez CBOS w 2009 i 2019 roku, a dotyczących stosunku Polaków do Okrągłego Stołu. Uczniom polecono przeanalizowanie tychże wyników, z których wyczytać możemy, że na przestrzeni 10 lat spadło jednoznacznie pozytywne poparcie społeczeństwa co do przyjętego przy Okrągłym Stole sposobu przeprowadzenia przemian politycznych, wzrósł stosunek negatywny oraz pogląd, że pomimo kilku pozytywnych rozwiązań ustępstwa wobec komunistów były zbyt duże, a kompromis zbyt szeroko posunięty. W nawiązaniu do wskazanej tabeli, poproszono również uczniów, aby zastanowili się, jakiej oni udzieliliby odpowiedzi w ankiecie (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 223). Natomiast, w podręczniku GWO autor Tomasz Małkowski po krótkim scharakteryzowaniu sytuacji politycznej i gospodarczej, w jakiej znalazła się Polska po stanie wojennym, wskazał dwa wyjścia, jakie miała władza komunistyczna w obliczu narastającego kryzysu – wprowadzić stan wyjątkowy i stłumić falę strajków siłą bądź porozumieć się z opozycją. Wypunktował ponadto nadzieje, jakie generał Wojciech Jaruzelski miał odnośnie planowanego porozumienia, to jest chciał uniknąć ryzyka wojny domowej, ponieważ nie mógł już liczyć na pomoc ze strony ZSRR. Miał także nadzieję, że „Solidarność” uzyska dla mocno zadłużonej Polski pomoc gospodarczą z Zachodu oraz że on i jego ekipa utrzymają się dzięki porozumieniu przy władzy. Podkreślono także, że warunkiem podjęcia rozmów było zakończenie protestów, a Lech Wałęsa „za mglistą obietnicę rozmów z władzą” przekonał robotników do zakończenia strajków (Małkowski, 2018, ss. 200-201). Warto dodać, że informacje o negocjacjach pomiędzy członkami opozycji i władzy, które miały miejsce jeszcze przed obradami Okrągłego Stołu,

wspomniano nie tylko, jak wykazano powyżej, w podręczniku wydawnictwa MAC, ale również w podręczniku wydawnictwa WIKING (Jastrzębska, Żurawski, 2018, ss. 193-194).

Autorzy podręczników WSiP i GWO zaznaczyli, iż porozumienie zawarte w wyniku obrad było kompromisem pomiędzy działaczami „Solidarności” a PZPR, podkreślając jednocześnie, że wśród opozycji znalazły się grupy – Solidarność Walcząca, KPN (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 205), Anna Walentynowicz (Małkowski, 2018, s. 203), które były przeciwne rozmowom z komunistami i domagały się podjęcia stanowczych kroków wobec tychże.

Co ciekawe, tylko w podręczniku wydawnictwa GWO możemy znaleźć odniesienie do średniowiecznej legendy o królu Arturze i rycerzach okrągłego stołu, jako nawiązania do kształtu stołu, przy którym zasiedli obradujący w lutym 1989 roku (Małkowski, 2018, s. 201). Temat we wszystkich przypadkach został opatrzony zdjęciami, na których widać obrady Okrągłego Stołu. W podręczniku WSiP poproszono uczniów o wyjaśnienie, dlaczego zdecydowano się na prowadzenie rozmów przy stole właśnie o takim kształcie (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 205). Autorzy podręcznika wydanego przez Grupę MAC uczestników, przebieg obrad oraz postanowienia postanowili przedstawić za pomocą dwustronicowej infografiki (Ciechanowski, Lasociński, 2021, ss. 218-219).

We wszystkich podręcznikach podano głównych przedstawicieli obu stron rozmów, to jest Lecha Wałęsę i Czesława Kiszczaka. W przypadku podręcznika GWO wymieniono również innych przedstawicieli strony solidarnościowo-opozycyjnej, to jest Zbigniewa Bujaka, Władysława Frasyniuka, Bronisława Geremka, Jacka Kuronia, Tadeusza Mazowieckiego i Adama Michnika (Małkowski, 2018, s. 202). Natomiast po stronie władz wspomniano też o Aleksandrze Kwaśniewskim i Leszku Millerze (Małkowski, 2018, s. 202). Podobnie w podręczniku WSiP oprócz Wałęsy i Kiszczaka wymieniono Kuronia, Michnika, Bujaka i Frasyniuka po stronie „Solidarności” oraz Kwaśniewskiego i Millera po stronie władz (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 204). Wszyscy powyżsi, a dodatkowo Andrzej Gwiazda, Anna Walentynowicz, Marian Jurczyk, Kornel Morawiecki, Lech Kaczyński, Jarosław Kaczyński, Leszek Moczulski i Mieczysław Gil – po stronie opozycji oraz Mieczysław Rakowski, Albin Siwak, Stanisław Ciosek, Andrzej Gdula, Janusz Reykowski i Marek Hołdakowski – po stronie władz, zostali wyszczególnieni w podręczniku Grupy MAC (Ciechanowski, Lasociński, 2021, ss. 217-219). Widzimy zatem, że zdecydowanie najwięcej postaci ówczesnej sceny politycznej uczniowie poznać mogą z ostatniego z wymienionych podręczników. Autorzy pozostałych pozycji postanowili ograniczyć się tylko do głównych i najbardziej rozpoznawalnych polityków. Odnotować trzeba ponadto, że we wszystkich analizowanych podręcznikach pojawiła się informacja o udziałzie

le w obradach przedstawiciele Kościoła Katolickiego (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 204; Małkowski, 2018, s. 203; Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 218; Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, s. 131; Jastrzębska, Żurawski, 2018, s. 194; Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 198).

Należy zaznaczyć, że tylko w trzech analizowanych pozycjach pojawiły się informacje o tajnych rozmowach w Magdalence (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 205; Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 198), przy czym w podręczniku WSiP z podkreśleniem, iż po ich ujawnieniu pojawiło się wiele głosów sprzeciwu i oskarżenia o zdradę wobec członków „Solidarności” (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 205). Tylko w podręczniku wydawnictwa MAC zwrócono uwagę, że przy okrągłym stole w Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie spotkano się *de facto* dwukrotnie, czyli podczas rozpoczęcia i zakończenia obrad. Reszta rozmów odbywała się w ramach trzech głównych zespołów (reform politycznych, gospodarki oraz polityki społecznej i pluralizmu związkowego), a także mniejszych podzespołów i grup roboczych. Wyjaśnienia tej kwestii brakuje w pozostałych pozycjach, co może rodzić błędne przekonanie, że wszystkie rozmowy od 6 lutego do 5 kwietnia 1989 roku prowadzono wspólnie przy jednym stole.

Postanowienia obrad Okrągłego Stołu, zgodnie z wytycznymi z podstawy programowej, zawarte zostały we wszystkich omawianych podręcznikach. Przede wszystkim, podano decyzje dotyczące wyborów parlamentarnych ustalonych na czerwiec wraz z ordynacją wyborczą oraz ustalenia co do wyborów prezydenckich. Zagadnienie to zostało najbardziej rozwinięte w podręcznikach GWO oraz Grupy MAC – dodatkowo wspomniano o postanowieniach zalegalizowania NSZZ „Solidarność”, zlikwidowania Rady Państwa, zapewnienia opozycji dostępu do mediów (przywołano również powstanie „Gazety Wyborczej” i wznowienie „Tygodnika Solidarność”) (Małkowski, 2018, s. 203, s. 205; Ciechanowski, Lasociński, 2021, ss. 219-220). Również w pozostałych podręcznikach, czyli Nowej Ery, WSiP, wydawnictwa WIKING, „Europa. Nasza historia” przy postanowieniach nie zapomniano o legalizacji działalności NSZZ „Solidarność” (Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 198; Jastrzębska, Żurawski, 2018, s. 194; Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, s. 131; Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 205). Warto wspomnieć, że w podręczniku GWO zamieszczono dodatkowo krótki fragment *Porozumień okrągłego stołu* z 1989 roku publikacji opracowanej przez Witolda Salmonowicza. Mowa jest w nim o podstawie porozumienia, którą były zasady przyszłego systemu politycznego – pluralizm polityczny, wolność słowa, demokratyczne wybory władz państwowych, niezawisłość sądów oraz „silny pełnią praw i swobodnie wybrany samorząd terytorialny” (Małkowski, 2018, s. 203). Natomiast, w podręczniku „Europa. Nasza historia” jako tekst źródłowy zamieszczono wypowiedź Tadeusza Mazo-

wieckiego z 1989 roku, w której zawarł ocenę Okrągłego Stołu (Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, s. 131).

W omawianych podręcznikach wydawnictwa GWO, WSiP oraz Grupy MAC autorzy zwrócili uwagę na fakt, iż opinie na temat rozmów Okrągłego Stołu nie są i nie były jednoznaczne. Zauważono głosy krytyków porozumień z komunistami. W przypadku podręcznika GWO w ćwiczeniach podsumowujących rozdział poproszono uczniów o wypowiedź, która z ocen obrad i postanowień Okrągłego Stołu jest im bliższa – Lecha Wałęsy czy Lecha Kaczyńskiego (na podstawie zacytowanych w głównym tekście fragmentów wypowiedzi), z uzasadnieniem wyboru (Małkowski, 2018, s. 206). Nawet jeżeli kwestia ta została jedynie zasygnalizowana, warto pozytywnie ocenić takie podejście autorów do kontrowersyjnych wydarzeń historycznych. Kształtuje to umiejętność krytycznego myślenia i świadomość niejednoznaczności wielu zdarzeń, które miały miejsce w historii. Zdecydowanie najwięcej miejsca różnym opiniom odnośnie porozumienia wypracowanego podczas obrad Okrągłego Stołu poświęcono w podręczniku Grupy MAC.

Następnie opisane zostały wybory parlamentarne. We wszystkich omawianych podręcznikach, oprócz „Europa. Nasza historia”, zwrócono uwagę na skuteczną kampanię wyborczą przeprowadzoną przez „Solidarność”. Nie zabrakło plakatu autorstwa Tomasza Sarneckiego z Gary Cooperem i sloganem *W samo południe*. W trzech przypadkach zwrócono uwagę na plakaty wyborcze kandydatów z Lechem Wałęsą (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 220). Z materiałów dodatkowych w podręczniku WSiP pojawił się również tekst źródłowy w postaci fragmentu programu wyborczego – *Dlaczego idziemy głosować? Program wyborczy Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” z 1989 r.* wraz z pytaniami do uczniów. Oczywiście, autorzy wszystkich podręczników zamieścili wyniki wyborów. Tylko w przypadku Nowej Ery ujęto je w przedstawieniu graficznym. Wyłącznie w tym podręczniku zwrócono uwagę, że Lech Wałęsa nie startował w wyborach 4 czerwca, zachowując pozycję obserwatora i komentatora. Ponadto, wspomniano również o utworzeniu Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego z Bronisławem Geremekiem na czele (Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 199).

Należy zauważyć, że o samych wyborach czerwcowych, o ich przebiegu, czy kandydatach w omawianych podręcznikach w zasadzie pojawia się niewiele informacji. Jak wspomniano powyżej, istotną część narracji stanowi tutaj skuteczna kampania wyborcza oraz wyniki głosowania. Nie wspomniano natomiast, że wybory odbyły się w dwóch turach – 4. i 18. czerwca. Wyłącznie w podręczniku Grupy MAC pojawiła się wzmianka, że pierwsza tura była kluczowa (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 220). Informację o przeprowadzeniu wyborów i wynikach świadczących o zwycięstwie opozycji prawie we wszystkich przypadkach (oprócz „Europa. Nasza historia”) podsumowano,

podkreślając, że niespodziewana porażka strony rządzącej była druzgocąca. Przypomnijmy, że frekwencja wynosiła 62% uprawnionych do głosowania. W sejmie „Solidarność” zdobyła 35% miejsc (tj. 161), co było maksymalną liczbą możliwych do zdobycia dla opozycji na podstawie podjętych wcześniej ustaleń. W senacie zaś uzyskała 99 ze 100 dostępnych miejsc. Autorzy podręcznika Grupy MAC, którzy poświęcili wyborom czerwcowym najwięcej miejsca, zwrócili również uwagę, że jedną z konsekwencji wyborczej porażki PZPR było rozwiązanie partii w styczniu 1990 roku. Zaznaczyli także, że część radykalnej opozycji bojkotowała wybory, krytykując je jako nie w pełni demokratyczne. Niemniej jednak podkreślono, że większość Polaków zagłosowanie na „Solidarność” utożsamiało z poparciem dla przemian demokratycznych (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 220).

W następnej kolejności autorzy omawianych podręczników poruszyli kwestię wyborów prezydenckich, chociaż nie zawsze podając, kiedy dokładnie się odbyły (brak takiego zapisu w podręczniku Grupy MAC, „Europa. Nasza historia” i GWO) oraz że wyboru Wojciecha Jaruzelskiego na ten urząd dokonało Zgromadzenie Narodowe (brak w podręczniku „Europa. Nasza historia”). Jaruzelski został „wybrany” nowym prezydentem w myśl postanowień Okrągłego Stołu. W podręczniku WSiP autorzy podkreślili, iż wywołało to protesty przeciwników porozumienia z komunistami (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 206).

Na kartach analizowanych podręczników w dalszej kolejności znalazła się kwestia utworzenia nowego rządu. W podręczniku Nowej Ery oraz GWO odniesiono się do artykułu Adama Michnika *Wasz prezydent, nasz premier*, który ukazał się przed wyborami w „Gazecie Wyborczej”. Tylko w pozycji wydanej przez Nową Erę szerzej wyjaśniono to zagadnienie (Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 199; Małkowski, 2018, s. 204). Zamieszczono również krótki biogram nowego premiera Tadeusza Mazowieckiego, a także fragment jego *exposé* z 12 września 1989 roku jako tekst źródłowy. Dodatkowo ujęto w ramkę „warto wiedzieć” kontrowersje związane z użytym przez Mazowieckiego określeniem „gruba linia”, zaznaczając, że jego krytycy odczytywali słowa premiera jako brak woli rozliczenia władz PRL z popełnionych zbrodni (Śniegocki, Zielińska, 2021, ss. 199-200). W pozostałych podręcznikach autorzy wymieniają Tadeusza Mazowieckiego jako nowego premiera wywodzącego się z opozycji oraz pokrótce charakteryzują początki istnienia III Rzeczypospolitej (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, ss. 206-207; Małkowski, 2018, s. 204; Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 221; Jastrzębska, Żurawski, 2018, s. 195). W podręczniku Grupy MAC przy informacji o wyborze Mazowieckiego na premiera również znalazł się fragment jego przemówienia, w którym mowa o „grubej linii”. W tym przypadku jednak nie wspomniano o kontrowersjach, które wywołało owo

określenie (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 221). Warto zwrócić uwagę także na ciekawe zadanie zaproponowane uczniom przez autorów podręcznika Nowej Ery do wykonania w ramach utrwalenia zdobytej wiedzy. Jest to „miniprojekt”, w którym uczeń ma wyobrazić sobie, że jest Tadeuszem Mazowieckim. Poprzez wczucie się w klimat związany z narodzinami III RP stworzyć ma własną wersję pierwszej przemowy premiera do posłów, z podkreśleniem wyjątkowości tejże chwili dla Polski (Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 201).

Omawiane zagadnienia odnoszące się do obrad Okrągłego Stołu i wyborów czerwcowych znalazły się także w końcowych podsumowaniach poszczególnych tematów oraz całych rozdziałów. W przypadku pytań i ćwiczeń kontrolnych, które mają na celu sprawdzenie poziomu przyswojenia przez uczniów wiedzy, przeważają polecenia polegające na przedstawieniu przyczyn, skutków oraz znaczenia poznanych wydarzeń. Przytoczyć można kilka przykładów. W podręczniku Nowej Ery warto zwrócić uwagę na zadanie „z gwiazdką”, czyli dla chętnych uczniów. Związane jest z historią regionalną i polega na odszukaniu posłów „Solidarności”, którzy zostali wybrani 4 czerwca, a wywodzili się z miejsca zamieszkania ucznia bądź okolic. Jest to jedyne tego typu ćwiczenie do omawianego tematu we wszystkich analizowanych podręcznikach. Autorzy pozycji wydanej przez WSiP poprosili uczniów o zastanowienie się, które wydarzenie według nich można uznać za koniec PRL-u (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 208). W podręczniku Grupy MAC znalazło się pytanie: *Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że w 1989 r. nasz kraj przeszedł od totalitaryzmu do demokracji? Uzasadnij odpowiedź* (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 223). Natomiast w pozycji „Europa. Nasza historia” uczniów poproszono o wyjaśnienie symbolicznego znaczenia daty 4 czerwca 1989 roku w historii Polski (Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, s. 131). Wszystkie te polecenia skłaniają do zastanowienia się nad znaczeniem i wagą przemian, które zaszły w przełomowym 1989 roku, w tym poszczególnych wydarzeń, takich jak wybory czerwcowe. Szkoda, że żaden z autorów nie pokusił się o skorzystanie z możliwości, jakie daje tak zwana historia mówiona. Nie tak przecież odległe wydarzenia z 1989 roku pamiętają zapewne członkowie rodziny, czy znajomi uczniów. Wydaje się, że ciekawym i wartościowym ćwiczeniem byłoby przeprowadzenie wywiadu ze świadkiem historii.

W podręczniku Nowej Ery informacje podsumowujące cały rozdział ujęte zostały w mapie myśli, co jednocześnie spowodowało ograniczenie zawartych treści. W ramce „Wolne wybory” podano tylko datę, nieopatrzoną żadnym komentarzem, a pod nią informację brzmiącą: „Tadeusz Mazowiecki demokratycznym premierem” (Śniegocki, Zielińska, 2021, s. 202). Autorzy podręcznika grupy MAC w podsumowaniu na końcu działu za-

mieścili plakat wyborczy „z trzema flagami”, autorstwa Andrzeja Budka, z poleceniem dla uczniów, aby wyjaśnili, co oznaczają poszczególne flagi i zamieszczone przy nich wartości procentowe, a także aby określili, jaki proces historyczny w symboliczny sposób za pomocą tego plakatu przedstawił jego autor. Przypomnijmy, że Budka zamieścił na plakacie trzy flagi na tle czerwonego prostokąta, które stopniowo wyłaniają się z czerwieni, zyskując coraz więcej koloru białego tak, że ostatnia z nich tworzy flagę Polski. Podpisane zostały kolejno 0%, 35% i 100%. W tym samym zadaniu poproszono uczniów, aby zastanowili się, które wydarzenie z najnowszej historii Polski, według nich, należy uznać za koniec komunizmu (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 237).

Podsumowanie

Podsumowując powyższą analizę, należy wskazać, że informacje o pierwszych częściowo wolnych wyborach, które odbyły się 4 czerwca 1989 roku, pojawiły się we wszystkich analizowanych podręcznikach. Zauważyć jednak należy, iż opisy tego przełomowego wydarzenia nie są szczególnie rozbudowane. W większości przypadków ograniczają się do podania daty oraz wyników głosowania. Zwracana jest także uwaga na skutecznie przeprowadzoną przez opozycję kampanię wyborczą. Nie we wszystkich podręcznikach autorzy wskazują na związek pierwszych demokratycznych przemian w Polsce z sytuacją w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Tylko z podręcznika GWO w tym samym temacie co wybory czerwcowe uczniowie mogą przeczytać, że „przemiany w Polsce zapoczątkowały tzw. Jesień Narodów – bunt przeciwko systemowi komunistycznemu w innych krajach podległych ZSRR” (Małkowski, 2018, s. 204). W pozostałych przypadkach informacje takie, jeżeli się pojawiają, to nie przy temacie, w którym mowa jest o wyborach 4 czerwca, a przy zatytułowanym *Jesień Narodów*. Autorzy podręcznika Grupy MAC podkreślili, że proces rozpadu systemu komunistycznego „zaczął się w Polsce”, a w ślad za Polską poszły inne państwa – Węgry, Niemcy, Czechosłowacja, Bułgaria, Rumunia, rozpadła się Jugosławia (Ciechanowski, Lasociński, 2021, s. 211, s. 221). Z kart podręcznika wydawnictwa GWO uczniowie dowiedzieć się mogą, że przemiany w Polsce wywołały reakcję łańcuchową w państwach bloku sowieckiego, gdzie doszło do fali buntów przeciwko władzy komunistycznej (Małkowski, 2018, s. 217). W podręczniku WSiP informacja o tym, że przemiany demokratyczne zapoczątkowane w Polsce objęły kolejne państwa zamieszczona została tylko w ramce „Zapamiętaj”, na końcu tematu (Kalwat, Szlanta, Zawistowski, 2023, s. 212). Autorzy podręcznika wydawnictwa WIKING zauważyli, że

Przełomowym wydarzeniem politycznym, od którego zaczęła się przebudowa państw w Europie Wschodniej, było podpisanie w kwietniu 1989 roku w Polsce umów Okrągłego Stołu. W ich wyniku w pierwszych wolnych od zakończenia wojny wyborach parlamentarnych w czerwcu 1989 roku komuniści ponieśli całkowitą klęskę, a władzę w Polsce przejęła opozycja solidarnościowa (Jastrzębska, Żurawski, 2018, s. 140).

Natomiast w „Europa. Nasza historia” w ogóle nie wskazano uczniom takiego związku w tekście głównym, chociaż wybrzmiał on w temacie – *Przemiany zaczęły się w Polsce: od „Solidarności” do jesieni narodów*. Warto zauważyć, że w przypadku tego podręcznika Jesieni Narodów, tak jak w pozostałych omawianych pozycjach, w ogóle nie poświęcono osobnego tematu. Zagadnienie to zostało omówione w sposób mocno skrócony, obok rozbudowanej kwestii przemian w Polsce oraz Niemczech (Brückmann, Gutowski, Huneke, 2020, ss. 126-135).

We wszystkich analizowanych podręcznikach układ tekstu autorskiego był zbliżony. Narrację rozpoczyna wprowadzenie, w którym zarysowana zostaje sytuacja społeczna, polityczna i gospodarcza PRL-u, dalej opisywane są obrady Okrągłego Stołu, następnie wybory 4 czerwca i w końcu utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego oraz najistotniejsze przemiany gospodarczo-ustrojowe. We wszystkich podręcznikach tekst główny wzbogacony został o materiał ikonograficzny i teksty źródłowe. Zdaje się, że zabrakło ujęcia w sposób symboliczny – w tabelę, czy na przykład diagram wyników wyborów czerwcowych. Zabieg taki mógłby ułatwić przyswojenie informacji. Został zastosowany tylko w podręczniku Nowej Ery.

Na zakończenie warto zaznaczyć, że tylko w podręczniku „Europa. Nasza historia” autorzy podkreślili, że data 4 czerwca dla wielu Polaków stała się symbolem ponownego odzyskania niepodległości. W żadnym z analizowanych podręczników nie pojawiła się natomiast informacja, że współcześnie tego dnia obchodzony jest Dzień Wolności i Praw Obywatelskich, ustanowiony przez Sejm RP w 2013 roku. Autorzy akcentowali wagę wydarzeń przełomowego roku 1989, chociaż zdecydowanie wyraźniej przy temacie dotyczącym Jesieni Narodów. Wybory parlamentarne z 4 czerwca jako moment symboliczny przedstawione zostały, jak wspomniano powyżej, tylko w jednym wypadku. Można zastanawiać się, czy wynika to z braku obecności zapisu o wyborach w podstawie programowej, czy ze zwykłej chęci odpowiedniego dla wieku uczniów ograniczenia materiału.

Wszyscy powinniśmy mieć świadomość znaczenia symboliki daty 4 czerwca. Wybory czerwcowe, pomimo ich jedynie częściowo wolnego charakteru, były pierwszymi w Europie Środkowo-Wschodniej, w których opozycja antykomunistyczna odniosła zwycięstwo. Rok 1989 jest ważny nie tylko z perspektywy Polski, ale również reszty Europy, jako symboliczny koniec zimnej wojny i upadku systemu komunistycznego. Warto zauważyć,

że w obecnych czasach symbolem przemian z 1989 roku jest przede wszystkim upadek muru berlińskiego. To niewątpliwie istotne wydarzenie miało miejsce w listopadzie, czyli pięć miesięcy po wyborach czerwcowych. Należy więc podkreślić, że bez „wiosny” w Polsce nie byłoby Jesieni Narodów. Autorzy niniejszego artykułu pragną przypomnieć, że wydarzenia roku 1989, tak samo jak 1918 i 1945, stanowią jedno z najważniejszych, z perspektywy Polski i reszty świata, cezur wieku XX. Nasze wnioski i analiza podręczników znajdują potwierdzenie w publikacji *Rocznice wielu znaczeń 1919/1939/1989. Czy odrobione lekcje historii?* W artykule, którego autorami są Maria Stinia i Karol Sajnoja znaleźć można rozważania właśnie na temat tego, w jaki sposób obecnie postrzegany jest upadek muru berlińskiego i wybory czerwcowe (Stinia, Sanojca, 2019, ss. 299-311).

W naszej ocenie, zasadne byłoby zatem zwrócenie uwagi autorom podstaw programowych, które wyznaczają treści znajdujące się ostatecznie na kartach podręczników szkolnych, by stosownie dowartościować wydarzenia z 1989 roku. Jak już zostało wspomniane we wstępie, w obecnej podstawie programowej znaczenie wyborów czerwcowych nie jest odpowiednio mocno akcentowane. Mamy jednak świadomość, że trwają prace nad nową podstawą, w związku z czym rodzi się pytanie, jaki będzie stosunek jej twórców do omawianego wydarzenia historycznego. Zwłaszcza że wciąż powracają dyskusje, czy 4 czerwca nie powinien zostać ustanowiony świętem państwowym.

Uważamy również, że pożądanym rozwiązaniem w świetle najnowszych tendencji w dydaktyce historii, które potwierdzają obserwacje młodzieży z punktu widzenia ich zaangażowania w odbiór treści historycznych, byłoby dowartościowanie na kartach podręczników materiałów źródłowych, zarówno tekstowych, jak i ikonograficznych. Mamy na myśli materiały, które uczniowie mogliby analizować i interpretować indywidualnie lub w grupach, przy ograniczonej roli nauczyciela, sprowadzającej się *de facto* do postulowanego przez dydaktyków historii moderatora, a nie głównego źródła informacji. Takie rozwiązanie w znacznie większym stopniu mogłoby wpłynąć na zwiększenie aktywności uczniów w poznawaniu oraz interpretacji najważniejszych faktów związanych z wydarzeniami, do których w 1989 roku doszło w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej.

Wkład autorów

Autorzy deklarują: K. Biedka – 50%, M. Białokur – 25%, D. Gołębiowski – 25% wkładu w organizację badań i powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Białokur, M., Biedka, K., Gołębiowski, D. (2023). *Pracownia Badań nad Podręcznikami Historii. Najmłodsze „dziecko” Instytutu Śląskiego w Opolu*. *Wiadomości Historyczne*, 2, 67-73
- Stinia, M., Sanojca, K. (2019). *Wokół roku 1989, czyli jak czerwiec rozbija się o mur. Internet a budowanie rocznicowej świadomości*. W: M. Białokur, A. Gołębiowska (red.), *Rocznice wielu znaczeń 1919/1939/1989. Czy odrobione lekcje historii?*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego

Podręczniki szkolne

- Brückmann, A., Gutowski, K., Huneke, F. i in. (2020). *Europa. Nasza historia. Klasa 8. Od wybuchu II wojny światowej do czasów współczesnych*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
- Ciechanowski, Sz., Lasociński, D. (2021). *Historia 8. Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*. Kielce: Grupa MAC S.A.
- Jastrzębska, M., Żurawski, J. (2018). *Historia. Podręcznik do klasy 8*. Wrocław: Wydawnictwo WIKING
- Kalwat, W., Szlanta, P., Zawistowski, A. (2023). *Historia. Podręcznik. Szkoła podstawowa. Klasa 8*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
- Małkowski, T. (2018). *Historia 8. Podręcznik dla klasy ósmej szkoły podstawowej*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe
- Śniegocki, R., Zielińska, A. (2021). *Wczoraj i dziś. Podręcznik do historii dla klasy ósmej szkoły podstawowej*. Warszawa: Wydawnictwo Nowa Era

Podstawa prawna

- DzU z 2017 r., poz. 356. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej.